

*В.М.Заруба (Дніпропетровськ)*

**Іваненко В., Якунін В.**  
**ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології. — Дніпропетровськ: Арт-прес, 2006. — 424 с.**

Довгоочікуваний «Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА» отримав неоднозначні оцінки серед української громадськості й наукових кіл. Одними він сприйнятий позитивно, як результат ретельних та об'єктивних досліджень, як підсумок уже зробленої істориками роботи з вивчення феномена ОУН і УПА, а також як концептуальний дороговказ для подальших пошуків. Іншими істориками «Фаховий висновок...» сприйнятий негативно або зі значними застереженнями.

Серед останніх — монографія В.Іваненка та В.Якуніна, котра є своєрідною полемічною відповіддю на «Фаховий висновок...» та викладенням власних поглядів щодо історії ОУН і УПА. Безумовно, що він потребує наукового обговорення й відгуків на свою адресу. Адже з виходом даної праці процес вивчення минулого цих двох формувань ще далеко не завершений, потребує подальших пошуків та осмислення.

Предметом дослідження В.Іваненка та В.Якуніна є «переважно новітня історіографія історії ОУН і УПА, методологія досліджень, джерельна база» (с.7). Історіографію минулого висвітлено у третьому і четвертому розділах. Проте спеціально присвячених методології та джерельній базі матеріалів у книзі немає. Треба думати, що її розглядом відведено розділ «Україна воєнної доби у дзеркалі сучасної концептуальної трансформації», хоча він має дуже опосередковане відношення до неї й не відповідає заявленій темі. У цілому аналіз джерел і методології проводиться епізодично.

Уже в анотації автори декларують свій підхід до теми та виступають проти «антинаукових методів дослідження». Головна ідея монографії — подання прикладу «наукового» вивчення історії. Однак такий підхід передбачає, що у вступі до праці дається постановка проблеми та її окремих питань, визначається предмет дослідження, його джерельна база. Саме так вчинили критиковані В.Іваненком та В.Якуніним за «ненауковість» автори «Фахового висновку ... з вивчення діяльності ОУН і УПА»<sup>1</sup>.

Проте дослідники замість постановки проблеми починають свою монографію з висновків та оцінок, що суперечить науковим методам і принципам. Зокрема кваліфікація демонстрації ветеранів ОУН і УПА в Києві 14 жовтня 2005 р. як «провокації», використання у передмові таких оціночних тверджень, як «демонстративна наруга над пам'яттю» (с.4), «покаяння з боку ветеранів ОУН і УПА», «індульгенція за скоєні гріхи», «до каяття мають вдатися і ті релігійні конфесії, які слугували загарбникам в Україні» (с.6), належать до жанру полемічної публіцистики, а не наукової монографії.

Там же, у передмові, подані не лише оцінки, а й висновки: «Дослідницькі методи ... мають ... політизований характер, коли з легкістю ігноруються основоположні принципи пізнання минулого — принципи історизму та об'єктивності» (с.7). Проводячи наукове дослідження, слід уникати оцінок і висновків уже на початку праці. Адже тоді видається, що автори підбирають окремі однобічні факти під своє світобачення, а не формують висновки на основі заявлених принципів.

Методологічний аналіз В.Іваненко та В.Якунін починають із наполегливої критики принципу партійності та відстоюють принцип історизму (с.7–8, 49, 72). Однак вони не подають власного розуміння термінів «історизм», «партійність» і «об'єктивність». Звернімося до змісту цих понять, добре роз'ясненого російським дослідником В.Маулем.

Історизм — це принцип пізнання, котрий передбачає розгляд будь-якого явища як такого, що змінюється у часі й просторі, взаємодіє з іншими та розвивається у силу внутрішніх закономірностей. У випадку з ОУН і УПА це означає, що такі явища слід досліджувати не статично, а в динаміці, враховуючи територіальні й часові особливості, внутрішні процеси та відносини, зміни в обставинах, політиці, ідеології, порівнюючи їх із фракціями руху Опору в інших європейських країнах, знаходячи у цьому спільне й особливе, закономірне і випадкове.

Партійність — це підхід ученого до вивчення минулого з позицій певного класу, соціальної групи. Вона проявляється у реалізації їх інтересів та поглядів через історичні дослідження. Принцип партійності об'єктивно притаманний останнім і відіграє певну по-

зитивну роль. Справа в тому, що він, виступаючи як принцип історичного пізнання, дозволяє знайти нові підходи до фактів, глибше зрозуміти зв'язки між ними й, зрештою, об'єктивніше їх вивчити. Кожен новий клас (соціальна група) відкриває новий підхід до дослідження минулого. Наприклад, із появою пролетаріату в історичну науку ввійшло вивчення соціально-економічних відносин. Ідеологія гуманізму змінила акцент дослідників із минулого держави та суспільства на історію особистості, повсякденності. Із відродженням української державності підвищився інтерес учених до питань, пов'язаних із здобуттям незалежності.

Із наукового погляду немає нічого поганого у тому, що автор стоїть на певній партійній позиції й проводить своє дослідження під відповідним кутом зору. Наприклад, історики СРСР вивчали здебільшого радянський партизанський і підпільний рух з особливим наголосом на ролі компартії в антифашистській боротьбі. Українські історики з діаспори передусім приділяли увагу історії ОУН та УПА. І ті, й інші досягли певних наукових успіхів.

Однак слід зауважити, що партійність повинна бути невід'ємно пов'язана з високим професіоналізмом ученого та не мати нічого спільного з кон'юнктурним підходом до минулого. А найбільш ефективно принцип партійності може діяти у поєднанні з принципом історизму<sup>2</sup>. У такому разі не буде ідеалізації предмета дослідження. Наприклад, буде визнаватися історичність таємного протоколу до пакту Молотова – Ріббентропа, розстріл чекістами польських офіцерів у Катині, факти співпраці радянської влади з гітлерівцями, ОУН і УПА тощо. Отже, проблема ненауковості в історіографії полягає не у партійності, а у сумлінності й професіоналізмі вченого.

Принцип об'єктивності зокрема визначається залученням у дослідження джерел різного походження з одного аспекту теми (в даному разі радянських, німецьких та оунівських документів і радянської, російської, української й зарубіжної історичної літератури) та репрезентативністю (достатньою кількістю) розглядуваних матеріалів. За цим критерієм джерельна база рецензованої монографії не завжди є достатньою. Зокрема як незаперечний аргумент наводяться радянські документи (с.99, 140, 143, 145–146), котрі часто відрізняються граничною упередженістю і фальсифікаціями<sup>3</sup> й не можуть використовуватися без ретельного критичного аналізу чи підтвердження з джерел іншого походження. На жаль, автори не згадують, що часто вони не знаходять підтвердження у німецьких або оунівських джерелах, що суперечить принципу об'єктивності. Шанований авторами монографії М.Коваль наголошував на радянській системі приписок під час підготовки історичних документів, цілеспрямоване насичення джерел та історіографії урізаною правдою і відвертою дезінформацією<sup>4</sup>.

Хоча В.Іваненко та В.Якунін добре обізнані з джерельною базою й історіографією проблеми, іноді їхні твердження не підкріплені бібліографічними посиланнями або доказами. Наприклад: «На перший план почали виходити сюжети про масовий колабораціонізм серед українського народу ... з метою його виправдання» (с.13), «з логіки апологетів і адвокатів українських націоналістів виходить, що нацистські кулі і снаряди проти ... Червоної армії – то є боротьба зла і добра..., а ті ж самі кулі ... проти них з боку ... дивізії СС «Галичина» – то вже є героїство» (с.66), «автори, по суті, висловлюють жаль, що бандерівцям не вдалося допомогти гітлерівцям у бойових діях» (с.118), «за цією логікою виходить, що міжнародне право мало б формуватися за участю фашистів Італії та нацистів Німеччини і тільки тоді воно б «адекватно» відобразило історичні реалії?» (с.127), «національно-визвольні» мотиви ОУН являли собою тактику, а союзницькі відносини з фашистською Німеччиною – стратегію» (с.129), «їх відверто екстремістське гасло про «кров по коліна аби вільна Україна» (с.152).

Певне пересмикування фактів спостерігається навколо ОУН(б) й УПА, з одного боку, та ОУН(м) і дивізії «Галичина», – з іншого. У тексті не проводиться чітка межа між цими формуваннями, як це слід було б зробити (с.59–66, 120). Показово, що автори чітко розмежовують сталінський режим та радянську владу загалом, але націоналістичні угруповання іноді плутають. Такий підхід методологічно невірний.

У книзі також стверджується, що «вступ Червоної армії в Західну Україну у вересні 1939 р. немає жодних підстав вважати «окупацією», бо, мовляв, «таке ствердження спростовує саме населення Західної України, передусім своєю активною участю у виборах і підтримкою процесу возз'єднання з радянською Україною» (с.93). Навіть не беручи під сумнів логіку й правдивість цієї тези, відзначимо, що у випадку боротьби ОУН за незалежність України збройними методами В.Іваненко та В.Якунін засуджують це з по-

гляду міжнародного права, але у справі окупації Червоною армією частини Польщі це право як аргумент не використовується (с.145).

Одразу після того, як автори задекларували і тут же порушили принцип об'єктивності, вони переходять до критики «україноцентризму» (с.12–13, 26–27, 71–72), який називають ненауковим «ізоляціонізмом» та «хуторянством». Проаналізуємо цю тезу.

Будь-який «...центризм» ще не свідчить про його необ'єктивність. Це не «лише історико-політологічна категорія», як твердять дослідники, а й науковий підхід до розгляду теми. Наприклад, одні вчені вважають, що предметом вивчення історії є закономірності розвитку суспільства, інші, – що ця наука досліджує, власне, людину, особистість. Існують різноманітні теорії вивчення минулого (релігійно-історична, всесвітньо-історична, локально-історична), неоднакові пояснення розвитку науки (екстерналізм та інтерналізм), різне бачення ролі особистості в історії. Усі ці підходи наукові, але ґрунтуються на неоднакових предметах дослідження і методології, різному світогляді. Тож дивно було б критикувати підручник із політичної історії з позицій економічної.

Фундаментальні видання у СРСР про Другу світову війну головну увагу приділяли подіям на радянсько-німецькому фронті, а англосаксонські – на інших театрах бойових дій. Американські історики вважають, що ключову роль у розгромі гітлерівської Німеччини відіграли США (це – американоцентризм), а російські – віддають першість СРСР (назвемо це російськоцентризмом). По-різному в історичній літературі оцінюється роль ленд-лізу. Однак це не дає права звинувачувати одних або інших у ненауковості. Це просто використання неоднакових підходів до теми, а, відповідно, і різних акцентів у напрямках, тематиці, оцінках та висновках досліджень. Такі різноманітні підходи до проблеми, зрештою, у сукупності сприяють об'єктивності, адже вони породжують наукову дискусію й спонукають аргументовано захищати власні висновки та оцінки або їх змінювати. Мало того, спроба об'єднати, наприклад, україноцентризм і російськоцентризм в одному дослідженні була б антинауковою, бо призвела б до порушення його логічності й до суперечливих висновків.

Отже, природно, що вітчизняні праці з історії ОУН та УПА є здебільшого україноцентричними, а українські підручники з всесвітньої історії – європоцентричними. Минуле розглядається в них переважно на прикладі країн Європи, а не Америки, Африки чи Азії.

Утім, В.Якуніну й В.Іваненку здається нормальним розглядати історію України загалом та події Другої світової війни на її території зокрема у «загальносоюзному контексті» (той самий російськоцентризм) і «ненауково, необ'єктивно, нераціонально» у плані, власне, українському. Чому розглядати події війни в контексті СРСР (а саме так у більшості робить радянська й російська історіографія) ізольовано від загальноєвропейського чи загальносвітового, це – науково, а у плані українському – ненауково, автори монографії не пояснюють.

Російськоцентричний підхід спостерігається в методології праці також при визначенні належності ОУН та УПА до антинацистського руху Опору. Автори пишуть, що можна було б вважати останніх його частиною, якби їх основна боротьба велася проти нацистів (с.178). Проте це не відповідає науковій логіці й визначенню поняття «рух Опору». Щоб бути причетним до нього, зовсім не обов'язково мати боротьбу проти нацистів за головну мету.

Аргументація, наведена у книзі, не витримує критики. Зокрема не підкріплено бібліографічними посиланнями і не доведено в тексті праці наступну тезу авторів: «Тих же «внутрішніх» союзників окупантів, скажімо, у Югославії, Франції, Чехословаччині, Бельгії, Болгарії, Греції ... називають колабораціоністами, а не носіями руху Опору» (с.178). Це, дійсно, так. Проте дослідники не пояснюють, кого саме у цих країнах вони мають на увазі. Наприклад, якщо у комуністичній ПНР до колабораціоністів зараховували Армію крайову, то в демократичній Польщі ставлення до цього формування змінилося діаметрально.

Так само безпідставним є твердження, що «самі нацисти український «національний рух опору» ніколи не вважали, власне, антинімецьким у повному обсязі ... а вбачали «опір» з боку ОУН ... в насадженні ними своїх людей у місцевих органах окупаційної адміністрації, культурницькій діяльності «Просвіт», у спробах отримувати зброю з німецьких складів, забезпечувати «в обхід» властей за рахунок населення власні потреби в продовольстві» (с.178). Отже, розглянемо проблему руху Опору докладніше.

За словником, це – «антифашистські агітація й пропаганда, саботаж, страйки, диверсії, партизанська боротьба». Радянським аналогом терміна «рух Опору» була «всенародна боротьба», котра там же визначена як «дії партизанських загонів, підпілля ... масовий зрив населенням воєнних, економічних та політичних заходів окупантів»<sup>5</sup>.

Рух Опору здійснювався у різних формах (активних і пасивних)<sup>6</sup>, мав відмінності за своїм масштабом та соціально-політичним змістом. До активних форм зараховують збройну партизанську боротьбу, акти саботажу й диверсій, страйки, демонстрації, збір і передачу союзникам розвідувальної інформації, пропагандистську діяльність. До пасивних – відмову від здачі сільськогосподарської продукції, зрив поставок та військового виробництва, прослуховування радіопередач, читання забороненої літератури, бойкот пропагандистських заходів<sup>7</sup>. Отже, згідно з цими ознаками, ОУН(б) й УПА належать до руху Опору, навіть якщо б вони не вели збройної боротьби проти окупантів, а займалися б лише саботажем і антинацистською пропагандою.

Наступне питання, котре залишається не узгодженим в історичній науці, це – кого слід вважати учасниками цього руху, кого відносити до диверсійних груп армійських та агентурних розвідок, а кого – до колаборантів. Офіційна радянська історіографія не визнавала належності до руху Опору бійців польської Армії крайової, сербських четників Д.Михайловича. У СРСР і навіть у сучасних Росії, Білорусії й Україні багато істориків не вважали та не вважають учасниками цього руху членів ОУН і УПА, а також інших націоналістичних формувань, які діяли на території БРСР, Литви, Латвії й Естонії.

Натомість більшість дослідників на Заході вважає, що всі вищезазвані формування є повноправними учасниками антинацистського та антибільшовицького національно-визвольного руху. Однак західні історики здебільшого не визнавали учасниками руху Опору майже всі загони червоних партизанів, які діяли на території СРСР під керівництвом Центрального штабу партизанського руху і його підрозділів<sup>8</sup>. Питома вага їх серед радянських партизанів була значною, особливо в Україні<sup>9</sup>. Вони визнавалися диверсантами у тилу ворога, а не учасниками цього руху. Наприклад, французький дослідник К.Шамбар у книзі «Історія світового макі» відводить ОУН спеціальний розділ «Герілья в Україні». Він вважає її «єдиним справжнім Опором» на території СРСР, відмовляючи у цьому радянським партизанам<sup>10</sup>. Подібну позицію відстоює І.Каменецький<sup>11</sup>. На нашу думку, складовими антинацистського руху Опору слід вважати як радянські, так і українські й польські підпільно-партизанські формування, що ставили за мету звільнення своїх країн від німецько-нацистської окупації.

Радянські, частина російських та українських істориків відмовляються вважати ОУН і УПА учасниками антинацистської боротьби, звинувачуючи їх у пасивності, у контактах та домовленостях з окупантами, в антикомунізмі. У другому розділі монографії В.Іваненко та В.Якунін визнають обмежену конфронтацію між ОУН(б) і гітлерівцями (с.55). Проте вони зовсім не згадують про те, що у цьому полягала свідомо тактика, котра застосовувалася й в інших країнах Європи і називалася «атантизм», тобто тримання зброї напоготові<sup>12</sup>.

Більша у порівнянні з радянським рухом Опору пасивність українського пояснювалася його стратегією. Її ж дотримувалися польська Армія крайова, четники Д.Михайловича в Югославії та ін. Наприклад, керівництво першої прямо забороняло своїм підлеглим активно боротися з окупантами, аби не зазнавати даремних втрат. Натомість воно закликала нагромаджувати зброю, кадри, розбудовувати їх організаційну мережу. Саме така політична лінія дозволила Армії крайовій організувати надзвичайно потужне Варшавське повстання 1944 р., а чеським антифашистам – Празьке повстання 1945 р.

Атантизм передбачав нагромадження сил, відмову від активності у веденні збройної боротьби, аби не провокувати масових каральних акцій окупантів проти мирного населення, а також збереження власних кадрів, вичікування слушного моменту для збройного виступу. Ця думка знаходить своє підтвердження в документі ОУН, що був захоплений гітлерівцями у першій половині 1942 р.: «1. З метою запобігання розпорошення сил активна боротьба лише проти Москви. 2. Щодо Німеччини – чекати, берегти сили, ніяких даремних, необмежених акцій, але внутрішня та організаційна підготовка та поширення мережі ОУН для того, щоб у необхідний час бути спроможним «мовити останнє слово»»<sup>13</sup>. Цей документ підтверджується спецповідомленням Українського штабу партизанського руху М.Хрущову, в якому підкреслювалося, що тактика ОУН зводиться до відмови від активного виступу проти окупантів із метою збереження кадрів і збирання сил,

спроможних у потрібний момент виступити проти німців та більшовиків<sup>14</sup>. Успіх своєї стратегії вона пов'язувала з тим, що війна ослабить обидві держави й вони не зможуть перешкодити створенню незалежної України. Тож, коли стала очевидною неминучість поразки Німеччини, головним ворогом для українських націоналістів став СРСР. Саме цим пояснюються спрямовані проти Червоної армії контакти і домовленості УПА з вермахтом та угорським командуванням.

В.Якунін та В.Іваненко намагаються підмінити поняття «домовленості» й «союз». Незаперечно, що контакти між УПА і німецьким й угорським командуванням існували. Проте їхні стосунки не мали союзницького характеру. Жодних документів, які б доводили укладення у 1944 р. союзу між Німеччиною та УПА, в науковому обігу немає.

Для ОУН і УПА (які були суб'єктом не лише антинацистського руху Опору, а й національно-визвольного) головним ворогом була не Німеччина, а СРСР. Оскільки проти-нацистський напрямок не був для них головним, то спочатку вони були налаштовані на співпрацю з німцями. Проте гітлерівська окупаційна політика, ігноруючи національні прагнення українців та переслідуючи самостійників, сама підштовхнула їх до лав антинацистського руху Опору. Відповідно до пріоритетів у боротьбі визначався її характер: спершу національно-визвольний, потім – антинацистський. Саме виходячи з таких міркувань, головною формою діяльності українського Опору була пропаганда самостійницьких ідей поряд із критикою як радянського, так і німецького імперіалізму. Здійснення масової збройної боротьби, економічних диверсій проти гітлерівців визнавалося шкідливим, оскільки посилювало головного з ворогів – СРСР. Отже, більша порівняно з радянськими партизанами й підпільниками пасивність ОУН та УПА у веденні збройної боротьби проти окупантів – характерна ознака для некоммуністичних течій європейського Опору – і не є аргументом для звинувачення їх у зрадництві або пособництві нацистам.

Подібні до загальноєвропейських процеси відбувалися й у відносинах різних течій у середині руху Опору в Україні. Майже у всіх європейських країнах він був політично роздрібнений. Російська дослідниця В.Мар'їна з цього приводу виділяє як загальні цілі руху Опору (звільнення країни від окупантів), так і ті, котрі віддзеркалювали різні соціальні та політичні інтереси його учасників, які нерідко могли бути протилежними. Причому головна лінія поділу проходила між марксистськими, прорадянськими, і так званими «буржуазними» організаціями. Не була однаковою активність усіх сил, що брали участь у цьому русі; нерідко змінювалися їхні погляди і програми<sup>15</sup>.

Український дослідник В.Козлітін виділяє в європейському Опорі три групи: «З наближенням кінця війни ... різниця у кінцевих цілях боротьби ставала все більш очевидною, а соціально-політичне, ідеологічне розмежування набувало все більш чітких організаційних форм... Основними політичними таторами руху Опору можна вважати ліберально-демократичний, лівоцентристський і радикально-коммуністичний. Усі вони різнилися між собою за цілями, формами і методами боротьби, зовнішньополітичною орієнтацією. Учасники ліберально-демократичного табору боролися... в союзі з Англією і США, виступали за відновлення довоєнного ладу і демократизацію, дотримуючись вичікувальної тактики... До лівоцентристського табору належали, як правило, опозиційні соціалістичні та селянські партії... Майбутнє своїх держав вбачали насамперед у відновленні в основних рисах довоєнних порядків, однак при цьому виступали за соціалістичний шлях розвитку... Радикально-коммуністичний табір... виступав... за соціалізацію своїх країн за радянським взірцем, орієнтувався на допомогу СРСР. Учасники цього табору були найрадикальнішим крилом руху Опору, ініціаторами з червня 1941 р. негайної збройної боротьби... Політична та ідеологічна роз'єднаність антифашистських національно-визвольних сил... подекуди призводила й до збройних міжусобиць. У західноєвропейських країнах, Чехословаччині... ліберально-демократичні сили руху Опору пішли на союз з комуністами в інтересах визволення своїх країн... У Польщі, Югославії, Албанії та Греції... справа дійшла до громадянської війни»<sup>16</sup>.

Автори монографії ставлять боротьбу проти радянських військ і партизанів у провину ОУН(б) й УПА, використовуючи це як аргумент для невизнання їх частиною руху Опору. Однак не слід забувати, що внаслідок пакту Молотова – Ріббентропа та договору про дружбу і кордони СРСР став союзником гітлерівської Німеччини і її партнером у розв'язанні Другої світової війни. Це прямо чи опосередковано визнає також частина російських істориків<sup>17</sup>. Після окупації Східної Польщі Радянський Союз потрапляє в міжнародну ізоля-

цію, а за агресію проти Фінляндії у грудні 1939 р. виключається з Ліги Націй. Отже, не можна розглядати СРСР як союзника західних демократій із початком Другої світової.

На протязі всього дослідження автори постійно акцентують увагу на злочинах ОУН і УПА. Справді, із позицій сьогодення та й «тогодення» це не має морального виправдання. Проте існує історичне пояснення. Політика ОУН і УПА визначалася загальною ідеологічною та політичною ситуацією в Європі, де панували або були популярні тоталітарні, насильницькі ідеології. Крім того, людиноненависницький характер нацистського режиму проявився назовні не одразу. Після світової економічної кризи 1929–1933 рр. значна кількість людей сприймала нацистський рух як альтернативу капіталізму, з одного боку, та більшовизму, – з іншого. Партії фашистського типу з відповідною ідеологією були поширені у Франції, США, серед російських білоемігрантів у Китаї тощо. Впливові арабські політичні кола покладали на нацистську Німеччину надії у справі визволення своїх народів із-під влади Франції й Британії, знаходячи у нацистській ідеології багато спільного з традиційним ісламом. Лише після закінчення Другої світової війни повною мірою стали відомими людиноненависницькі плани нацистів та їх жахливі звірства.

Критикуючи ОУН за тоталітарну ідеологію, а потім – за лише формальний перехід на демократичні позиції (с.74–75), В.Іваненко та В.Якунін жодним словом не згадують про те, що після ідеологічних змін у ній 1943 р. лише ця сила на території України стала носієм демократичних цінностей. Адже ані сталінізм, ані гітлеризм українцям демократії не пропонували.

Теза про те, що під час Другої світової війни члени ОУН та УПА чинили терористичні акції, у тому числі проти мирного населення, є незаперечною. Однак, дотримуючись принципу історизму та об'єктивності, слід зауважити, що такі злочини творилися всіма воюючими сторонами. Причому обумовлене це не лише певною ідеологією, а й самим людиноненависницьким характером будь-якої війни. Прикладом тому є війни «демократичних» країн кінця ХХ – початку ХХІ ст., коли у Чечні, Югославії, Іраку, Палестині, Афганістані міжнародне право і права людини порушують усі сторони конфліктів, що часто супроводжується етнічними чистками, звірствами та терором.

Серйозною вадою монографії є відсутність сконцентрованих висновків як наприкінці окремих розділів, так і у цілому. Однак фрагментарні в тексті й переважно публіцистичні післямови (с.148–159) все ж зустрічаються. Серед них вдалося виокремити чотири:

1. Щодо низки синтетичних, узагальнюючих праць з історії України ХХ ст. та підручників у авторів «створюється враження неповноти викладу ... поверхової, упередженої, тенденційної інтерпретації ... псевдонаукової аргументації» (с.75–76).

2. «Можна зробити однозначний висновок про реакційний, антинародний, антиукраїнський, а, отже, і злочинний характер діяльності ОУН і УПА... Натомість Радянський Союз став вирішальною силою, яка зупинила і знищила фашизм, врятувавши таким чином від катастрофи людство, у тому числі український народ» (с.141).

3. «Фаховий висновок» навряд чи можна визнати суто науковим, усебічно обґрунтованим, вираженим документом, тому що в ньому ... простежується тенденційний підхід, хибні тези та постулати, явно упереджені інтерпретації окремих подій, явищ, фактів... У цілому це радше політичний документ, спрямований... не тільки на реабілітацію ОУН і УПА, а й на перегляд деяких підсумків Великої Вітчизняної війни» (с.147).

4. «Ідеться про висвітлення блоку ОУН–УПА в підручниках і навчальних посібниках з історії України для середньої загальноосвітньої та вищої школи..., в більшості з них ці сюжети прописані за схемами adeptів «україноцентризму», тенденційно, необ'єктивно... Причому деякі історичні факти ... замовчуються, а багато просто перекручуються, фальшуються. Висновки та узагальнення мають здебільшого односторонній характер. Відтак, правда історії явно деформується, відходить ніби на другий план, а замість неї нав'язується нова міфологія» (с.158–159).

Слід зауважити, що другий висновок не відповідає заявленій темі, а у третьому відчувається, що монографія покликана не проаналізувати ступінь вивченості проблеми, а проаналізувати оцінки ОУН і УПА в історичній літературі й представити власну негативну. Причому рівень науковості видань із даної тематики визначається здебільшого за одним критерієм – позитивна або негативна оцінка українського націоналізму. Тому відповідно до змісту даній праці, якщо вилучити з неї публіцистику, більше підійшла б назва «Інтерпретації та оцінки діяльності ОУН і УПА у сучасній українській історіографії».

Отже, судячи з тексту книги, В.Іваненко та В.Якунін перебувають у полоні радянських уявлень про те, яким повинен бути рух Опору. Тобто останній має вести постійну, активну збройну боротьбу, мета якої – завдати якомога більшої шкоди окупантам будь-якими засобами, незважаючи на втрати. В ідеологічній сфері він має бути лояльним до радянської влади.

Що стосується форми викладення матеріалу, то у праці спостерігається певна аритмічність у ході дослідження, заплутаність аргументації, що ускладнює розуміння головної думки. Зокрема вже в першому розділі автори виходять за рамки заявленої теми монографії та вдаються до захисту терміна «Велика Вітчизняна війна» (с.14–17). Побічно дослідники торкаються Вітчизняної війни 1812 р. (с.18), погоджуються з твердженням, що царська Росія була «тюрмою народів» (с.19–23), і заперечують це саме щодо СРСР (с.24). Потім вони знову повертаються до терміна «Велика Вітчизняна війна» (с.24–29). Перший розділ В.Іваненко та В.Якунін завершують з'ясуванням «причин і джерел» Другої світової війни (с.33–49). Усе це, як думається, має дати історичне тло для розгляду заявленої теми, проте слабо з нею пов'язане.

У третьому розділі автори продовжують цю тенденцію – докладно обговорюючи особу Т.Оберлендера (с.98–105), котрий ще мав хоч якесь відношення до ОУН, вони раптом вдаються до доведення тези про те, що Західна Німеччина «стала могутньою мілітаристською державою» (с.100–101). Загалом схвально оцінюючи розділ авторства Г.Касьянова «Ідеологія Організації українських націоналістів»<sup>18</sup>, автори критикують його за те, що він не «побажав розгорнути сюжет про сучасних нащадків ОУН» (с.107–108). Бажаючи актуалізації цього аспекту теми, В.Якунін та В.Іваненко обходять стороною історичну роль ОУН і УПА у здобутті державної незалежності України.

Також викликають зауваження малозрозумілі назви перших двох розділів «Україна воєнної доби у дзеркалі сучасної концептуальної трансформації» та «Національні мотиви Великої Вітчизняної війни в узагальнюючих працях з української історії». Адже автори не пояснюють, що мають на увазі під «сучасною концептуальною трансформацією» та «національними мотивами»...

Тональність монографії, її стиль є не зважено науковими, а пропагандистсько-агресивними. Про це свідчить фразеологія, перенасичена радянськими ідеологемами: «позитивна організаторська роль ВКП(б), Й.Сталіна, інших керівників Комуністичної партії та радянського уряду..., командування фронтів, армій, дивізій» (с.13), «вони продовжили трудову діяльність в ім'я перемоги над німецько-фашистськими загарбниками», «битва з розрухою», «братерська підтримка народів СРСР», «ленінградці з радістю допомагають українському народові» (с.16), «Радянський Союз став спільним домом, справді вільною Вітчизною для всіх народів ... надійним оплотом їх дружби» (с.24), «яскраво проявилися патріотизм і організованість трудящих України», «на захист Вітчизни поставили всі – від малого до старого, воедино злилися армія і народ, фронт і тил» (с.26), «абсолютна більшість населення радянської України стала на захист спільної Вітчизни – СРСР, а лише десятки тисяч та й то переважно в західному регіоні ... виступили на боці гітлерівців» (с.129) тощо. Деякі з цих тверджень є не лише пропагандистськими штампами, а просто не відповідають дійсності.

Характерною ознакою «доробку» є також численні некоректні випадки проти опонентів: «брутально назвав» (с.3), «жадають помсти за свою поразку» (с.4), «агресивно нав'язується» (с.8), «насаджувати монополію на наукову істину», «горезвісний ізоляціонізм» (с.12), «спекулятивний і сміховинний характер», «огульна героїзація» (с.13), «усіяло мусуються» (с.14), «фальсифікація історії війни» (с.25), «неконструктивна спроба» (с.26), «псевдовчені», «скандально відомий фальсифікатор історії» (с.28), «амбітні претенденти на науковий авторитет», «у дусі неприхованого антикомунізму тут заявлено» (с.31), «невдалі дискусії любителів-істориків» (с.33), «заангажованість А.Кентія» (с.54), «прояв політиканства й аморальності в науці» (с.106), «лукавство» (с.112), «зробити максимум можливого, щоби священна пам'ять про загиблих від рук німецько-фашистських найманців не була розтоплана «брудним чоботом» бандерівців та їх сучасних адвокатів» (с.147), «руйнівна «ура-патріотична» місія у вітчизняному історичному процесі» (с.151) і так далі в такому дусі... Подані цитати не є ознакою науковості й у відповідних виданнях не використовуються.

До сильних сторін книги, її новизни можна віднести зауваження, що український націоналізм був не лише буржуазний, а й соціалістичний (с.51–52), подання власної періодизації новітньої історіографії ОУН та УПА (с.55–56), висновок про те, що досі в ук-

раїнській історіографії не склалося єдине нове концептуальне бачення подій Другої світової війни (с.150). Однак від себе зауважимо, що саме високопрофесійний «Фаховий висновок...» якраз і може стати основою для такої єдиної моделі.

Також позитивом є й те, що автори визнають злочинні методи сталінського режиму (хоча і не антинародний його характер у цілому), водночас виправдовуючи репресії проти українців тогочасними реаліями (с.153). Загалом відчувається добра обізнаність авторів з історією та історіографією ОУН і УПА.

Таким чином, через необ'єктивність, однобічне висвітлення історії та історіографії ОУН і УПА, пропагандистсько-агресивну тональність, некоректність висновків і тверджень працю В.Іваненка та В.Якуніна «ОУН і УПА у Другій світовій війні: проблеми історіографії та методології» не можна визнати науковою. Критикуючи «Фаховий висновок...», автори натомість самі не продемонстрували виважених методологічних підходів, окрім принципів партійності й російськоцентризму.

Проте висвітлені в монографії питання, порушена проблематика спонукають дискусію з історії ОУН та УПА. Автори виводять дослідників на більш високий її рівень – від фактологічно-ілюстративного на теоретико-методологічний. У цьому і полягає головне завдання майбутніх дослідників проблеми – удосконалення методології праць та теоретичне осмислення історії ОУН і УПА.

<sup>1</sup> Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія. Фаховий висновок робочої групи істориків при Урядовій комісії з вивчення діяльності ОУН і УПА. – К., 2005. – С.3–4.

<sup>2</sup> Див.: Мауль В.Я. Введение в историю. – Тюмень, 2003. – С.73–80, 84–86.

<sup>3</sup> Слободянюк М.А. Проблема достовірності радянських джерел з історії руху Опору // Велика Вітчизняна війна 1941–1945 років: сучасні проблеми історичної освіти і науки: Зб. мат. міжнар. наук. конф., Дніпропетровськ, 12–13 травня 2005 р. – Дніпропетровськ, 2005. – С.85–92.

<sup>4</sup> Коваль М.В. Друга світова і Велика Вітчизняна війни та сьогодення. Роздуми історика // Укр. іст. журн. – 1995. – №3. – С.7–8.

<sup>5</sup> Военный энциклопедический словарь. – Москва, 1983. – С.223, 166.

<sup>6</sup> Див.: Курносое А.А. Борьба советских людей в тылу немецко-фашистских оккупантов: Историография вопроса // История и историки: Историография истории СССР: Сб. ст. – Москва, 1965. – С.169.

<sup>7</sup> Козлітін В.Д. Друга світова війна 1939–1945 рр.: Навч. посібник. – Х., 2001. – С.171.

<sup>8</sup> Там само. – С.170–171.

<sup>9</sup> Див.: Слободянюк М.А. Роль десантних груп у розвитку радянського партизанського руху на Півдні України (1941–1944 рр.) // Гуманітарний журнал (Дніпропетровськ). – 2005. – Зима – весна. – С.27–32.

<sup>10</sup> Див.: Сергута Н.Ю. Французские экзистенциалисты о фашизме и антифашистском Сопротивлении // Проблемы буржуазной историографии второй мировой войны: К критике методологических и историографических аспектов новейшей литературы США, Англии, ФРГ, Франции: Сб. ст. – Ярославль, 1975. – С.123–124.

<sup>11</sup> Див.: Кизя Л.Є. Партизанський рух в оцінці зарубіжної історіографії // Укр. іст. журн. – 1965. – №12. – С.112.

<sup>12</sup> Див.: Деборин Г.А., Тельпуховский Б.С. Итоги и уроки Великой Отечественной войны. Изд. 2-е, дораб. – Москва, 1975. – С.304.

<sup>13</sup> Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.57. – Оп.4. – Спр.170. – Арк.57.

<sup>14</sup> Там само. – Ф.1. – Оп.23. – Спр.523. – Арк.89.

<sup>15</sup> Движение Сопротивления в странах Восточной Европы: Круглый стол // Новая и новейшая история. – 1990. – №6. – С.95–96.

<sup>16</sup> Козлітін В.Д. Вказ. праця. – С.172–173.

<sup>17</sup> Орлов А.С., Георгиев В.А., Георгиева Н.Г., Сивохина Т.А. История России с древнейших времён до наших дней: Учебник. – Москва, 1997. – С.413–415; Валиуллин К.Б., Зарипова Р.К. История России: XX век: Учеб. пособие. – Ч.2. – Уфа, 2002. – С.115–118; Отечественная история: Учебно-методическое пособие для студентов вечерней и заочной форм обучения. – Санкт-Петербург, 2004. – С.70.

<sup>18</sup> Організація українських націоналістів і Українська повстанська армія: Історичні нариси. – К., 2005. – С.445–478.

*М.А.Слободянюк (Дніпропетровськ)*

**Korzeniowski M., Mądzik M., Tarasiuk D.**